

LOM-hört 37

Hemsida: www.projekt-lom.com

Årgång 19, oktober 2012

Red: Henrick Blank m fl

I detta nummer:

1. Ordföranden har ordet	1
2. Årets lominventeringar – sänd in dina rapporter	2
3. Leif Bildström - LOM-pristagare 2012	2
4. Båttutflykt på sjön Fegen	3
5. Lommar och vindkraftverk - hur gör man?	4
6. 1800-talsjakt på seglivade smålommar	5

Ordföranden har ordet

Nu är den 19:e säsongen för Projekt LOM till ända. Vid mitten av oktober hade vi fått resultaten från årets fältarbete från ungefär 60 personer. Många tack till er alla som besökt storlomssjöar och smålomstjärnar under den gångna våren och sommaren - vare sig du redan har rapporterat eller om du tillhör dem som kanske behöver just den här påminnelsen för att skicka in årets resultat.

Under våren har Projekt LOM medverkat vid Tranans Dag vid Hornborgasjön, 14-15 april och vid Skärfläckans Dag på Getterön, utanför Varberg, den 5 maj. Vi har också varit inbjudna att hålla föredrag och berätta om vår verksamhet och de två lomarterna på skilda håll i landet.

Vi har också märkt av de krav och förväntningar som företag och myndigheter har på att den ideella naturvården skall ställa upp med information om värdefull natur och viktiga fågelförekomster inför den utbyggnad av vindkraften som nu börjat skjuta fart ordentligt. Vi har under våren och sommaren fått både formella förfrågningar och mer informella kontakter. Problematiken kring vindkraften har varit uppe tidigare, och den här gången tar vi mera konkret fasta på vad man bör tänka på när man får frågor om tilltänkta vindkraftsprojekt.

Nästa år, 2013, blir den 20:e säsongen inom Projekt LOM. Vi bedömer kanske inte hot- och problembilden som lika allvarlig nu som för 20 år sedan. Storlommen har ökat i numerär under de senaste årtiondena, något som bland annat framgår i den bok om "Fåglarna i Sverige - antal och förekomst" som Sveriges Ornitologiska Förening gav ut under våren (och som varmt rekommenderas till alla som vill veta hur det går för den svenska fågelfaunan). Men för smålommen är bilden mer komplicerad - kanske en ökning i norr men fortsatt tillbakagång i landets södra delar. Men den "klassiska" problembilden med översvämmade bon i reglerade sjöar och störningar från friluftslivet finns kvar, och de måste framöver hanteras på ett bra sätt i naturvårdsförvaltningen så att den för tillfället ganska optimistiska bilden för åtminstone storlommen blir mer än ett tillfälligt fenomen.

Och det finns en del oroande tendenser i det material som vi tillsammans har samlat in under snart 20 års arbete. I delar av landet har ungarnas överlevnad tills de blir flygga försämrats,

både för storlommen och för smålommen. Vi har ingen bra pejl på orsakerna, men det är knappast troligt att bytesunderlaget i form av fisk har drastiskt försämrats. Däremot vet vi mindre om hur den tilltagande "brunifieringen" med en ökad humushalt kan ha påverkat och försämrat föräldrafåglarnas förutsättningar att hitta fisk under födosöket; lommarna är ju s.k. "visuella predatorer" som lokaliserar sina byten med synen. Och kvicksilverhalterna i insjöfisk ökar igen, efter en stadigvarande minskande trend från 1960-talet till 1990-talet. Här kan vi med våra inventeringar visa på att "något händer i sjöarna", men att arbeta vidare med problematiken hoppas vi kan bli en uppgift för landets naturvårdande, fiskevårdande och vattenvårdande myndigheter.

Så det finns ett fortsatt behov att följa lommarnas häckning, och jag hoppas naturligtvis på att ni har möjlighet att hjälpa till också kommande år. Och till dess tillönskar jag er alla en trivsamt höst och övervintring till våren 2013 och vår 20:a arbetssäsong.

Henrick Blank

Årets lominventeringar – sänd in dina rapporter!

Med höstnumret av LOM-Hört kommer också den årligen upprepade PÅMINNELSEN om att sända in resultaten från årets inventeringar, i stora drag en "klippa, klistra och uppdatera"-version från höstnumret förra året. Totalt medverkade 127 personer med rapporter för 2011, och vid en avstämning vid mitten av oktober hade det kommit in uppgifter om årets häckningar från ungefär 60 rapportörer. Så vi väntar med intresse på rapporteringen från er som ännu inte hört av sig.

Vi skickar ju numera inte ut några nya inventeringsblanketter i vårutskicket - för att spara både på papper och på portokostnad. Blanketter och inventeringshandledning även finns på hemsidan, www.projekt-lom.com, men saknar du möjlighet att hämta hem blanketterna den vägen är du naturligtvis välkommen att kontakta Mats Eriksson (Tommeredsvägen 23, 437 92 Lindome; tel. 031-94 87 91 eller 070-609 94 33) för att få papperskopior hemskickade via posten. Liksom tidigare skickas rapporterna till Mats Eriksson (Tommeredsvägen 23, 437 92 Lindome; eriksson.tommered@telia.com).

Om Du redan har skickat in årets rapporter utan att ha fått en bekräftelse via e-post eller "postverkspost" – hör av Dig till Mats så att vi kan klara ut om din rapportering har kommit på avvägar. Och det går naturligtvis bra att också skicka in rapporter som till äventyrs blivit liggande sedan tidigare år. Till Dig som rapporterar via SVALAN – meddela gärna detta till Mats Eriksson, eriksson.tommered@telia.com eller telefon 031-94 87 91, för avstämning och så att vi inte missar att notera Dig som medlem för 2012.

**OBS e-postadressen, eriksson.tommered@telia.com
Den tidigare adressen, mke.eriksson@swipnet.se, är nedkopplad sedan några år.**

Leif Bildström – LOM-pristagare 2012

Leif är till yrket geolog, uppvuxen i Malå och sedan många år engagerad både i naturvårds- och hembygdsarbetet i den här delen av Norrland. För några år sedan gav han ut en bok om "Fåglar i Malå", som är ett unikt och viktigt dokument om fågellivet i det norrländska skogslandet, och där Leif också kunde ge en historisk tillbakablick genom att han fick tillgång till de dagböcker som en annan kunnig ornitolog i trakten, Manfred Larsson, förde under början och mitten av 1900-talet.

Med åren har Leif alltmer ägnat sig åt att specialstudera både storlommen och smålommen. Han har bland annat kunnat dokumentera hur storlommen har anpassat sig till de stora vattenståndsvariationerna efter Skellefteälvens utbyggnad och reglering genom att häcka i kringliggande småsjöar och att hämta fisk till ungarna från uppdämda regleringsmagasin på

smålomsvis. Men dykänderna, och kanske främst kniporna, i småvattnen har ofta fått vika undan efter att storlommen flyttat in. Leif har också kunna följa hur det lokala beståndet av smålom har vuxit till efter att ett rikt bestånd med sik har etablerats i Sandforsdammen, ett av Skellefteälvens regleringsmagasin.

Årets LOM-pris delades ut den 29 juli, i samband med ett arrangemang i en ganska nyuppförd naturrumsanläggning vid Gallejaur natur- och kulturresevat. Det var en förmån att få komma hit, och få tillfälle att berätta om Projekt LOM och vårt arbete. Gallejaur är ett nybygge med en i stora drag intakt miljö från 1800-talet med gårdsbyggnader, lador och inägor. Och kloss intill finns ett naturskogsresevat. Sätt upp Gallejaur som ett prioriterat resmål när du har vägarna till de delarna av landet nästa gång - du blir inte besviken; <http://www.gallejaur.com/index.html>.

Till sist - ett personligt tack till Leif - för en härlig sommarkväll vid din stuga vid Sandforsdammen - med kacklande smålommor som kunde avnjutas tillsammans med gott vin, liksom för en trevlig och inspirerande guidning till lomvatten och andra fågelmarker i trakterna kring Malå.

Mats Eriksson

Årets LOM-pristagare, Leif Bildström (till vänster) och Mats Eriksson. Foto: Leif Björk.

Båtutflykt på sjön Fegen

LOM-föreningen fick i våras en inbjudan från Kjell Börjesson, tillsynsman i naturresevatet och viktiga lomsjön Fegen, att åka med på en båttur runt sjön och vi tackade glatt ja! En gråmulen eftermiddag den 10 juli trängde sex medlemmar ner sig i Väst kuststiftelsens båt och det bar iväg på böljan den blå. Med i båten fanns bland andra Thomas Andersson och en väska med ringmärkningsgrejer och repstege. Han frågade försynt om vi möjligen kunde stanna vid ett par fiskgjusebon så att ungarna kunde märkas? Det kunde vi!

Vi upptäckte snart att det var svårt att få syn på några storlommor i vågskvalpet och luftfuktigheten. Tur då att fiskgjusarna är desto mer stationära! Vid första boet fanns en unge att ringmärka. Det ordnade Thomas snabbt och lätt, liksom även repstegsklättringen upp och ned. Vid andra boet fanns en märkningsklar unge, men i det tredje boet låg de två ungarna sorgligt nog nydöda. Det långvariga kalla och fuktiga vädret hade tagit sin tribut, för krävorna var fulla och ungarna trinda.

Ett fåtal storlommar siktades också, både simmandes och flygandes. Vid ett tillfälle fick vi se en grupp med fem individer. Däremot såg vi inte en enda unge.

Vi stannade vid Backa loge där Väst kuststiftelsen bjöd på fika – kaffe med våfflor! Vi pratade om fågelskydd, kanoter, boplattformar, vindsnurror, siklöjor och diverse annat dit och datt. Det hela var mycket trevligt och när vi stundom kom tillbaka till båthuset kunde ingen förstå att vi redan varit ute i fem timmar!

Vi tackar Kjell Börjesson och Väst kuststiftelsen så mycket för en jättetrevlig tur!

Jenny Pleym

*Kjell Börjesson, tillsynsman för naturreservatet Fegen och Jenny Pleym (vänster).
Utsikt över ett regngrått Fegen, med Jenny Pleym och Thomas Andersson (höger).
Foto: Mats Eriksson.*

Lommar och vindkraftverk - hur gör man?

Projekt LOM har under de senaste åren fått ett ständigt ökande antal förfrågningar om lommar och vindkraft, från privatpersoner såväl som från myndigheter och konsulter. Tyvärr är kunskapsunderlaget fortfarande magert när det gäller att mera specifikt bedöma hur lommarna påverkas av vindkraftverk i närområdet kring häckningsplatserna eller födosöksvattnen. Bedömningar i skilda sammanhang om att lommarna kan vara sårbara bygger på mer generella antaganden om att de är ganska storvuxna och har en begränsad manövreringsförmåga. I en rapport om vindkraftens effekter på fåglar och fladdermöss, som Naturvårdsverket publicerade hösten 2011 förtecknas smålommen och storlommen bland de arter som bedömts vara känsliga för störningar

Så länge det saknas underlag för säkrare bedömningar om hur lommarnas kan påverkas ansluter vi oss till rekommendationen i Sveriges Ornitologiska Förenings vindkraftspolicy om att man bör undvika vindkraftverk inom ett avstånd på 1 km kring lommarnas häckningssjöar. Självfallet skall man även undvika vindkraftverk i smålommens flygstråk mellan

häckningsplatserna och fiskevattnen. En liknande policy tillämpas av The Royal Society for the Protection of Birds (RSPB) för vindkraft och fåglar i Storbritannien.

Det finns all anledning att anta att Projekt LOMs medlemmar i skilda delar av landet kommer att tillfrågas om och förväntas ta ställning till hur lommarna kan påverkas av vindkraftverk i närområdet kring häckningsplatser och fiskevattnen. Här är en checklista över frågor att ställa, och aspekter att beakta, vid förfrågningar och bedömningar om vindkraftsprojekt:

- Hur ligger de tilltänkta placeringarna av vindkraftverken i relation till kända häckningsplatser och fiskevattnen för storlom eller smålom?
- Finns det risk för att flygstråk mellan smålommens häckningsplatser och fiskevattnen påverkas?
- Finns det inom 1 km kring de tilltänkta lägena för vindkraftsverken sjöar där det är tänkbart att det kan uppträda storlom eller smålom under flyttnings- eller häckningstid men att uppgifter saknas eller är osäkra? I så fall bör man i kontakterna med konsulter, vindkraftsbolag och ansvariga myndigheter påpeka behovet av kompletterande inventeringar.
- Glöm inte att i detta sammanhang beakta större sjöar som kan fungera som fiskevattnen för smålommen, t.ex. när det finns kända eller misstänkta häckningsplatser för arten inom ett avstånd på upptill minst 10 km.
- Påpeka betydelsen av att fältarbetet följer den metod som vi använder oss inom Projekt LOM, med normalt 3-4 besök utspridda över hela häckningsperioden, och hänvisa till att handledning finns att hämta hem via Projekt LOMs hemsida; <http://www.projekt-lom.com>. Det är viktigt att man använder sig av en standardiserad metodik, så att resultaten från inventeringarna kan jämföras med det material som vi har för övrigt inom Projekt LOM.
- Kan man inte undvika att placera vindkraftverk inom ett avstånd av 1 km från häckningssjöarna, eller i flygstråk mellan smålommens häckningsplatser och fiskevattnen, bör man i beslutet föreskriva ett kontrollprogram där man följer upp häckningsresultatet under åtminstone 5-10 år efter att vindkraftverket har tagits i drift, självfallet med samma metod som vi använder oss av inom Projekt LOM, så att resultaten blir jämförbara. På detta sätt kan vi på sikt även skaffa oss en säkrare kunskap om hur lommarna påverkas.
- Självklart skall alla resultat från fågelinventeringar i samband med planeringen av en vindkraftsanläggning vara öppet tillgängliga för alla intresserade.

Mats Eriksson

1800-tals jakt på seglivade smålommar.

Exakt hundra år efter Linnés Lapplandsresa 1732 påbörjade Wilhelm von Wright med två kamrater en resa i Linnes fotspår. Syftet var att samla in och skinnlägga fåglar, insekter och övriga naturalier. Man startade från Stockholm den 18 april 1832 och i slutet av april hade man passerat Härnösand. Wilhelm von Wright var redan då en av vårt lands främsta fågelmålare och en av bröderna i konstnärstrion von Wright från Finland. Wilhelm var en duktig fågelskådare och naturaliesamlare och använde bössan som främste hjälpmedel – något som var tradition på den tiden. Det vill säga man sköt på allt och fåglarna skinnlades eller målades av. Många av planscherna i verket "*Svenska Foglar efter Naturen och på Sten ritade*", som började utges 1828, baseras på skjutna fåglar.

I dagboken från Lapplandsresan beskriver han utförligt hur han och de två kamraterna Stenius och kandidaten Frigelius ständigt hade bössan framme. Den 1 maj hade man nått

fram till Skuleberget vid Nordingrå söder om Örnsköldsvik. Efter att ha misslyckats att komma inom skotthåll på de häckande pilgrimsfalkarna sköt man på eftermiddagen mot ejdrar och årtor i en havsvik, och vid orten Spjute norr om Skuleberget fick Wilhelm 6 bofinkar i ett skott.

Efter övernattnig i Spjute, gav man sig tidigt den 2 maj ut på exkursion. Det hade snöat och de frös som "kanaljer". I dagboken skriver han följande: *I en liten sjö låg 3 st. Lomar (Colymb. Septentrionalis, d.v.s. smålom), på vilka vi strax beslöt jagt. En hanne sköt jag som blef på fläcken, på den andra sköt Stenius, som stod mittemot på andra sidan sjön, den fick så starkt skott att den låg på stället först, men sedan Stenius skjöt ur sitt andra skott på honan förgäfves, begynnade han simma utåt sjön. Stenius ladda väl i hast, men Lommen hann för långt och han skjöt bom. Då sam båda till mig och jag skjöt den förut bleserade (skadade) till döds, varefter canonaden börjades på honan, som nu ensam var kvar, utan att flyga ur sjön, vi skjöt ömsom hvardera åtminstone 7-8 skott, ofta på helt kort holl, utan någon annan verkan än att hon förlora ena vingen, en bit av näbben, och en hop fjädrar. Vi började nästan tro att hon var odödlig då Stenius till slut på några alnars avstond lossade det sista och dödande skottet. Den hade bestämt blivit träffad av de flästa skotten ehuru hon endast dykade och var strax lika bra igen. Alla 3 hade huvud och hals vackert askegrå med smala parallella hvita och svart linier på baksidan och en skön Castaniebrun i rött skiftande longs fläck på framsidan om halsen, således i sin egentliga eller oföränderliga drägt (d.v.s. sommardräkt).*

Uti en annan liten sjö, skjöt jag vingen af en Kniphanne, men fick den ej i brist på båt.

Invid landsvägen var 3 st. Råkor (Corvus frugilegus), af hvilka jag sittande i kärran hade kunnat skjuta en, men min reskamrats välmenta försigtighet nögade mig att stiga af, förr att ej skrämma hästen och förstöra sakerna, och därpå väntade Råkorna icke.

För att hinna flå våra Lommar tog vi nattquarter i Hörnäs, vi flådde hvardera sin hanne, men hona förblev oflådd.

Wilhelms dagbok från Lapplandsresan ger en god bild över de olika fågelarter de observerar men är samtidigt en grym bild av den masslakt av fåglar som sker efter vägen. Allt noga redovisat med antal skjutna och skadeskjutna fåglar. Och lommarna ansågs speciellt svåra att få kål på.

Wilhelm von Wright blev senare svensk medborgare och bosatte sig på Orust, där han började måla av den marina faunan. Till sin olycka antog han ett erbjudande om arbete som fiskeriinspektör i Bohuslän, ett nog så kontroversiellt yrke, fick slaganfall och blev sängliggande i trettio år fram till sin död 1887.

Hans dagbok finns publicerad i boken "Wilhelm och Ferdinand von Wrigths dagböcker", utgiven av Svenska Litteratursällskapet i Finland 2009.

Peter Lindberg

LOM-Föreningens styrelse

- Henrick Blank (ordf.), Klerebo Bergsäter 2, 564 91 Bankeryd; 070-304 10 11, henrick.blank@webaid.se
- Uno Skog (sekr.), Stilvägen 34, 791 44 Falun, tel. 023-100 48, uno.skog@spray.se
- Karen Lund (kassör), Oxtorgsgatan 12 D, 575 38 Eksjö; tel. 0381-140 11
- Owe Arnoldsson, Arnåsholm, 330 26 Burseryd; tel. 0371-521 00, 0485-441 15, owe_arn@hotmail.com
- Mats Eriksson, Tommeredsvägen 23, 437 92 Lindome; tel. 031-94 87 91, 070-609 94 33, eriksson.tommered@telia.com
- Peter Lindberg, Zoologiska inst., Box 463, 405 30 Göteborg; tel. 031-773 36 42, 070-209 23 15, peter.lindberg@bioenv.gu.se
- Jenny Pleym, Tyvik 1, 511 74 Skephult; 033-35 30 13, Jenny.Pleym@boras.se